

Universita Karlova v Praze. Právnická Fakulta
Katedra Trestního Práva

Jiří JELÍNEK

Nowelizacja prawa karnego w Czechosłowacji w r. 1990*

Novellierung des Strafrechts in der Tschechoslowakei im Jahre 1990

Jedną z najbardziej doniosłych zmian w czechosłowackim systemie prawnym po rewolucji listopadowej była reforma prawa karnego i postępowania karnego (ustawa nr 175/1990 Dz.U., zmieniająca i uzupełniająca kodeks karny, oraz ustawa nr 178/1990 Dz.U., zmieniająca i uzupełniająca kodeks postępowania karnego). Nowele ustaw karnych, wprowadzające podstawowe zmiany w prawodawstwie karnym, obowiązują od 1 VII 1990 r. Ideą przyjętych zmian było przystosowanie ustaw karnych do ochrony nowo powstałych stosunków społecznych, wzmocnienie ochrony praw obywateli i większe zabezpieczenie prawnych gwarancji postępowania karnego. Nowele objęły też zobowiązania Czechosłowacji wynikające z umów międzynarodowych.

Znowelizowane kodeksy karny i postępowania karnego mogą w ten sposób przez pewien przejściowy okres spełniać funkcje, jakich oczekuje się i zabezpieczać skuteczną ochronę społeczeństwa, postępowania konstytucyjnego, praw i interesów obywateli oraz organizacji do czasu, kiedy po przyjęciu nowej konstytucji zostanie wypracowana nowa koncepcja ustawodawstwa karnego. Autorzy noweli wychodzili z założenia, że po przyjęciu nowej konstytucji trzeba będzie przeprowadzić szeroką analizę prawa karnego materialnego i procesowego oraz w krótkim stosunkowo czasie dokonać jego rekodyfikacji. Nowele kodeksów karnego i postępowania karnego zatem koncentrowały się w przeważającej mierze na takich problemach, co do których istniała pilna potrzeba wprowadzenia zmian legislacyjnych, wynikająca ze zmienionych stosunków społecznych i politycznych.

* Artykuł stanowi skrót wykładu wygłoszonego na seminarium w Instytucie Prawa Karnego UMCS we wrześniu 1990 r.

NOWELIZACJA PRAWA KARNEGO

Prawo karne znowelizowane zostało pod kilkoma względami. W pracy skoncentruję się na najważniejszych spośród tych zmian.

1

Jeżeli idzie o warunki odpowiedzialności karnej, to w noweli kodeksu karnego znalazły się elementy dekryminalizacji, tj. zmniejszenia zakresu określającego czyny karalne, a także depenalizacji, tj. złagodzenie karalności za postępowanie stanowiące czyny karalne.

Dekryminalizacja najwyraźniej uwidoczniła się w noweli poprzez zniesienie w całości ustawy nr 150/1969 Dz.U. o występkach. Według dawniejszego porządku prawnego, w czechosłowackim prawie karnym istniały dwie kategorie sądow- nie karalnych deliktów (system bipartycji), a mianowicie: przestępstwa i występki. Nowela prawa karnego zniosła kategorię występków (*přečiny*), a ich podstawową część przesunęła do wykroczeń (tj. deliktów ściganych administracyjnie – *přestupki*). Od 1 VII 1990 r. w czechosłowackim prawie karnym istnieje zatem tylko jedna kategoria czynu karalnego sądownie, na który prawo karne używa terminu „czyn karalny” (*trestný čin*).

Z dekryminalizacją wiąże się też złagodzenie karalności przygotowania do czynu karalnego (§ 7 k.k.). Według noweli przygotowanie przestało być powszechną formą czynu (jak to było przed nowelą), teraz jest ono karalne tylko przy tzw. czynach karalnych szczególnie niebezpiecznych. Znaczenie czynu karalnego szczególnie niebezpiecznego określono w postanowieniu § 41 ust. 2 k.k.. Są tu wyliczone na przykład: wystąpienia przeciwko republice, terror, zabójstwo itp. umyślne czyny karalne, za które kodeks karny przewiduje pozbawienie wolności na co najmniej 8 lat. Pozostałe warunki odpowiedzialności karnej za przygotowanie do przestępstwa zostały zachowane.

Dalsze ograniczenie karalności polega na tym, że anulowano niektóre czyny karalne, których ściganie wynikało z przesłanek ideologicznych. Ta zmiana wynika z ogólnej koncepcji kodeksów karnych: przeprowadzić w prawie karnym i w postępowaniu karnym zmiany, które wynikają ze zniesienia przepisów konstytucji o wiodącej roli partii komunistycznej. Tak na przykład anulowano przepisy zaopatrzone motywem: „wrogość wobec ustroju socjalistycznego i państwowego”, które określały czyny karalne przeciwko istnieniu republiki według § 98 k.k. i podburzania według § 100 k.k., anulowano postanowienia chroniące podstawy systemu socjalistycznego. Przeredagowano na nowo pojęcie czynów karalnych niebezpiecznych dla republiki (§ 92 k.k.), a polegających na nielegalnym przekroczeniu granicy państwa (§ 109 k.k.). Ten ostatni czyn karalny ma miejsce wtedy, gdy sprawca przekroczy granicę przy użyciu siły lub groźby użycia siły. Treść czynów karalnych w rozdz. 1 głównego działu kodeksu karnego (przestępstwa przeciwko republice) stanowi już nie ustrój „państwowy i społeczny”, ale „ustrój prawny”.

W ogólnej części kodeksu karnego nowela zawęziła pojęcie „zarobkowania” (§ 89 pkt 3 k.k.) i pojęcie „sprawcy publicznego” (§ 89 pkt 9 k.k.). Według dawnego rozumienia terminu „zarobkowanie”, zachodziło ono nawet wtedy, gdy

stanowiło tylko część źródła dochodu, według noweli zaś musi to być przeważające źródło dochodu. Chodzi zatem o sposób wykonania czynu karalnego – profesjonalny lub półprofesjonalny, np. u sprawcy zatrudnionego po kryjomu.

Jeśli idzie o „funkcjonariusza publicznego”, to rozumiano ten termin w ten sposób, że musiał on być z wyboru lub być pracownikiem rady narodowej, sądu lub innego organu państwowego czy wojskowego (nadto spełniać inne jeszcze warunki). W nowym ujęciu nie mógł to być przedstawiciel organizacji społecznej czy gospodarczej, np. kierownik przedsiębiorstwa, prezes spółdzielni produkcyjnej itp., jak to było przed nowelą.

Jednym z najbardziej dyskutowanych problemów przy nowelizacji było całkowite zniesienie kary śmierci i zastąpienie jej dożywotnią karą pozbawienia wolności w przypadku tych czynów karalnych, których skutkiem stało się umyślne spowodowanie śmierci człowieka (§ 29 ust. 3 k.k.). Karę dożywotniego pozbawienia wolności może sąd zasądzić tylko wobec sprawcy, który przy wykonywaniu czynu zdrady państwa (§ 91), przemocy (§ 93, 93a ust. 3), zagrożenia powszechnego według § 179 ust. 3 lub ludobójstwa (§ 259 k.k.) spowodował umyślną śmierć człowieka (przy spełnieniu dalszych warunków).

Ustalanie kar za najpoważniejsze przestępstwa było już wcześniej przedmiotem prac nowelizacyjnych. Stan prawny przed nowelą kodeksu karnego umożliwiał orzekanie kary śmierci za większy zakres czynów karalnych niż kary dożywocia po noweli. Jednak karę śmierci w ostatnich 20 latach sądy czechosłowackie zasądzały wyłącznie za czyny karalne zabójstwa wykonane w szczególnie obciążających okolicznościach, niekiedy za wielokrotne zabójstwo i w porównaniu z całkowitą liczbą dokonanych zabójstw jako karę wyjątkową. Podczas prac nowelizacyjnych wpłynęło wiele głosów od obywateli domagających się zachowania kary śmierci. Postulaty te są również aktualnie zgłaszane, a to w związku z szybkim wzrostem poważnych czynów karalnych w dzisiejszej Czechosłowacji. Nowela prawa karnego zniósła karę śmierci, jednak jednocześnie wprowadziła ograniczenie czasowe tej kary, ponieważ po wprowadzeniu nowej konstytucji będzie przeprowadzona rekodyfikacja ustawodawstwa karnego. Zniesienie zatem kary śmierci i zastąpienie jej karą dożywocia można uważać za rozwiązanie tymczasowe, będące czymś w rodzaju eksperymentu legislacyjnego. Przy nowej kodyfikacji prawa karnego można będzie na nowo rozważyć problem kar za najcięższe delikty.

Dalsze zmiany wynikające z noweli kodeksu karnego znajdują odbicie w § 39 ust. 2 k.k., który za czyny karalne, za które górna granica kary pozbawienia wolności nie przekracza 1 roku, przewiduje taką karę tylko pod warunkiem, iż wymierzenie innej kary nie osiągnęłoby funkcji społecznej w odniesieniu do sprawcy. Zatem prawo karne wyraźnie podkreśla wyjątkowość bezwarunkowej kary pozbawienia wolności za czyny karalne o niższym stopniu zagrożenia społecznego, co można uważać też za konkretny postępek na drodze do depenalizacji.

Jeżeli więc bezwarunkowa kara pozbawienia wolności ma być w przypadku cięższych deliktów karą wyjątkową, to należy przewidzieć inne formy kary, zwłaszcza natury materialnej. W systemie tych kar i w warunkach ich zasądzania nowela przyniosła zasadnicze zmiany. Przy karze grzywny (§ 53 k.k.), która by z zasady miała pierwszeństwo przed karą pozbawienia wolności w wypadku czynów karalnych, których górna granica pozbawienia wolności nie przekra-

cza 3 lat (§ 53 ust. 2 lit. b. k.k.), następuje podwyższenie jej na 2000–1 000 000 koron (dawniej 500–50 000 koron).

Dalsze zmiany w postanowieniach o karach to podwyższenie czasu trwania zakazu działalności (§ 49 k.k.) – obecnie od 1 roku do 10 lat (dawniej od 1 roku do 5 lat). Nowela zniosła karę pracy przymusowej (dawnie postanowienia § 43, 44 k.k.), która w warunkach powstającego wolnego rynku okazała się niewygodna. Kara ta polegała na tym, że skazany musiał przez określony czas wykonywać pracę na określonych warunkach, a z gratyfikacji potrącano mu od 10 do 25% przez okres 1 roku.

W prawnym systemie skutków sądzania należy wspomnieć o anulowaniu prawa o nadzorze ochronnym (ustawa nr 44/1973 Dz.U.), który można łączyć z pracą odszkodowawczą. Był on sądzany obligatoryjnie wobec szczególnie niebezpiecznych recydywistów, a fakultatywnie wobec sprawców umyślnych przestępstw, skazanych na bezwarunkową karę pozbawienia wolności. Realizowano go w ten sposób, że po odbyciu kary pozbawienia wolności podsądny podlegał terminowej kontroli (jego sposób życia i utrzymania) oraz miał określone obowiązki i ograniczenia. Zniesienie instytucji nadzoru ochronnego motywowano tym, że dochodziło do przedłużenia środków represyjnych wobec sprawców i w zasadzie nadzór ochronny nie ułatwiał resocjalizacji sprawców. Z tego jednak wynika, że w czechosłowackim systemie karnym nie ma adekwatnych środków służących postpenitencjarnemu przystosowaniu sprawców czynów karalnych.

2

W części szczególnej kodeksu karnego wprowadzone zostały liczne zmiany wynikające z ogólnej koncepcji nowelizacji prawa karnego, tj. ze zniesienia postanowień o wiodącej roli partii komunistycznej oraz z potrzeby wzmocnienia stałej ochrony wszelkiej formy własności i stworzenia warunków do funkcjonowania pluralizmu ekonomicznego również w prawodawstwie karnym, a także z potrzeby dalszego wzmocnienia ochrony praw i wolności obywateli. O całkowitej nowelizacji przepisów o przestępstwach przeciwko republice i anulowaniu niektórych czynów karalnych była już mowa. Zajmiemy się zatem problemem nowego ujęcia deliktów majątkowych.

Przed nowelizacją prawa karnego ściganie karne przestępstw majątkowych wykazywało zróżnicowanie: własność socjalistyczna była chroniona bardziej jednoznacznie niż indywidualna i niesocjalistyczna. Przejawiało się to w ten sposób, że ochrona majątku socjalistycznego była rozumiana szerzej, karano też szkody majątkowe spowodowane niedbalstwem, a ściganie egzekwowano dokładniej.

Według zmiany konstytucji, która poprzedziła nowelę prawa karnego, wszystkie formy własności są równoprawne, co znalazło wyraz w noweli kodeksu karnego. Usunięto odpowiedni rozdział szczególnej, zatytułowany: „Czyny karalne przeciw majątkowi socjalistycznemu” i wprowadzono jednolitą ochronę wszystkich form własności. W ten sposób przejawilo się w prawie karnym nowe pojęcie stosunków własnościowych i ekonomicznych, a ściganie karne ujednoliciło się.

Całkowicie odmiennie ustalono zakres szkody spowodowanej czynem karalnym. Dawniej w sposób ogólny określała to ustawa poprzez terminy; „szkoda wielka”, „szkoda o dużym zasięgu”. Pojęcia te wyjaśniały sądy, ale wyjaśnienia te utrwaliły się i były stosowane także wówczas, gdy zmieniły się warunki społeczne i ekonomiczne. Nie uwzględniono nawet jeszcze zmian cen. Wyjątkiem było prawo o występkach (§ 3 ust. 1, 2 k.k., nr 150/1969 Dz.U.), ale zostało ono przez nowelę zniesione.

Nowela prawa karnego zawiera nowy, nie stosowany dotychczas w prawie, sposób wyjaśniania zakresu szkody majątkowej wyrządzonej przez czyn karalny. W konkretnych typach czynów zabronionych zakres szkody majątkowej wyjaśnia ogólnie pojęcie, według definicji w nowelizowanym postanowieniu § 89 ust. 14 k.k. Inaczej mówiąc, w konkretnych opisach czynu zabronionego (np. kradzieży, sprzeniewierzenia, oszustwa) szkodę wyjaśnia się ogólnymi pojęciami według kodeksu karnego.

Prawo karne używa następujących pojęć: szkoda nieznaczna, szkoda mała, szkoda większa, szkoda znaczna, szkoda o dużych rozmiarach. Podstawą do wyróżnienia tych różnych rodzajów szkód jest minimalne miesięczne wynagrodzenie lub jego wielokrotność, przy czym nowela zaleca odpowiednim władzom, by oficjalnie ustaliły jej wysokość. Według ustaleń z czerwca 1990 r., minimalne miesięczne wynagrodzenie wynosiło 1600 koron. W celu lepszego zrozumienia podajemy rodzaje szkód i ich interpretacje:

Szkoda nieznaczna – wartość sięgająca co najmniej połowy najmniejszego wynagrodzenia miesięcznego ustalonego aktualnie i oficjalnie.

Szkoda mała – równa co najmniej 3-krotnym poborom.

Szkoda większa – równa co najmniej 10-krotnym poborom.

Szkoda znaczna – szkoda równa co najmniej 50-krotnym poborom.

Szkoda o dużych rozmiarach – szkoda nie niższa niż 250-krotność poborów.

Sens tej koncepcji polega na tym, by dostosować ten system szkód majątkowych spowodowanych przez czyny karalne do dalszego rozwoju stosunków ekonomicznych, także i do zakładanego trendu inflacyjnego. Z jednej strony branie za podstawę wyrównania szkody kwotą równą minimalnemu miesięcznemu wynagrodzeniu i jego wielokrotności jest słuszne, z drugiej jednak strony powstaje problem, do jakiego stopnia ten sposób określania warunków odpowiedzialności karnej pozostaje w zgodzie z zasadą: *nullum crimen sine lege*, gdyż rozstrzygnięcie odsyła do przepisu pozaustawowego. Uważam też, że ta koncepcja ustalania wysokości szkody pozostaje w sprzeczności z zasadą odpowiedzialności za czyn zawiniony w tym sensie, że sprawca w chwili czynu nie znał jego konsekwencji i wina co do zakresu obiektywnych skutków jest domniemywana.

Trzeba dodać, że zmianie nie uległa koncepcja materialnego pojęcia przestępstwa. Odpowiada temu też i konstrukcja konkretnych majątkowych czynów karalnych. Podana granica wysokości szkody została określona jako formalne znamię istoty czynu. Nie można jednak wykluczyć tego, że w konkretnym przypadku zostanie oceniony czyn jako karalny, jeżeli stopień zagrożenia społecznego nie sięga granicy, której się wymaga dla czynu karalnego (§ 3 ust. 2, § 75 k.k.).

Wyjaśnianie zakresu szkody spowodowanej czynem karalnym przy pomocy ogólnego pojęcia i minimalnego wynagrodzenia miesięcznego to nowa, dotych-

czas w czechosłowackim prawie nie stosowana, koncepcja. Dopiero doświadczenia wykażą, do jakiego stopnia nowe wyjaśnienie zakresu szkody majątkowej okaże się słuszne.

NOWELIZACJA KODEKSU POSTĘPOWANIA KARNEGO

Najbardziej doniosłe zmiany w kodeksie postępowania karnego, które przyniosła nowelizacja ustawodawstwa karnego, dotyczą zmian w postępowaniu prokuratora i sądu przy decydowaniu o tymczasowym aresztowaniu lub środkach zastępczych oraz nowego ujęcia form zabezpieczenia praworzędności w postępowaniu karnym.

Uregulowanie prawne instytucji aresztu tymczasowego było w Czechosłowacji w bardzo krótkim czasie gruntownie 3-krotnie przeprowadzone. Najpierw, niedługo po rewolucji listopadowej, ustawą nr 159/1989 Dz.U., potem wielką nowelą kodeksu postępowania karnego, obowiązującą od 1 VII 1990 r. (ustawa nr 178/1990 Dz.U.), i następnie nowelą z lipca 1990 r. Wszystkie nowelizacje dotyczyły tylko problemu czasu trwania aresztu i środków, którymi można go zastąpić. Warunki aresztu nie zostały zmienione. Świadczy to o tym, jak delikatny jest ten problem.

Regulacja prawna w okresie sprzed nowelizacji stanowiła, że okres tymczasowego aresztu w postępowaniu przygotowawczym może wynosić najwyżej 2 miesiące. Okres ten mógł być każdorazowo przedłużony przez prokuratora bez ograniczenia czasowego. Zatem w postępowaniu przed rozprawą sądową okres trwania aresztu nie był limitowany.

Po przeprowadzonych nowelach regulacja prawna okresu tymczasowego aresztu przedstawia się następująco. Według znowelizowanych postanowień § 71 k.p.k. o tymczasowym areszcie, pobyt w nim w okresie postępowania przygotowawczego winien trwać krótko. Gdyby areszt trwał dłużej niż 2 miesiące, a groziłoby niebezpieczeństwo, iż wypuszczenie na wolność sprawcy spowodowałoby zagrożenie wobec celów postępowania karnego, prokurator może przedłużyć ten okres najwyżej do 6 miesięcy. Do 1 roku może przedłużyć okres tymczasowego aresztowania prokurator generalny. Areszt w postępowaniu przygotowawczym nie może zatem przekroczyć 1 roku. Jeżeli w tym czasie nie przygotowuje się oskarżenia, obwiniony musi być wypuszczony na wolność.

W postępowaniu przed sądem (zatem po dostarczeniu sądowi aktu oskarżenia) areszt może trwać najwyżej 1 rok. Jeżeli w tym okresie postępowanie karne nie zostało zakończone, oskarżony musi być zwolniony z aresztu. Całkowity, najdłuższy dopuszczalny okres aresztu wynosi więc maksymalnie 1 rok w postępowaniu przygotowawczym i maksymalnie 1 rok w postępowaniu przed sądem. Przy cięższych umyślnych czynach karalnych wymienionych w ustawie, np. takich jak: rabunek, zabójstwo, terror, jest możliwe, że nie wykorzystana część okresu tymczasowego aresztowania z postępowania przygotowawczego może być przeniesiona do okresu aresztu w postępowaniu przed sądem, ale w taki sposób, by najdłuższy dopuszczalny okres aresztu łącznie nie przekroczył 2 lat. Mówiąc inaczej przy wyliczonych czynach karalnych można w postępowaniu przed sądem przedłużyć okres aresztu o tę część z okresu 1-rocznego, której nie wyczerpano w okresie przygotowawczym.

Nowela postępowania karnego wprowadziła nadto nowy środek, którym w niektórych przypadkach można zastąpić areszt – instytucję majątkowego poręczenia (kaucję – § 73a k.p.k.). Zastosowanie tej instytucji może być wzięte pod uwagę tylko wtedy, jeśli w myśl § 67 ust. a k.p.k. nie ma niebezpieczeństwa, że oskarżony ucieknie lub będzie się ukrywał, by uniknąć postępowania karnego i kary. W tych przypadkach sąd, a w postępowaniu przygotowawczym prokurator, może pozostawić oskarżonego na wolności lub też wypuścić go na wolność także wtedy, jeśli oskarżony lub za jego zgodą inna osoba wniesie poręczenie majątkowe w formie pieniędzy lub innych walorów wymiernych, a sąd lub prokurator uzna je za wystarczające i je przyjmie. Taksa poręczenia majątkowego jest ustalona w ustawie dość szeroko, aby odpowiadała konkretnej sytuacji i jej prawnemu aspektowi (sytuacji majątkowej oskarżonego lub poręczyciela, randze dokonanego czynu, wysokości dokonanej szkody). Sąd, a w postępowaniu przygotowawczym prokurator, może określić formę i wysokość poręczenia majątkowego w granicach 10 000–1 000 000 koron. Następnie określa on termin, do którego kaucja powinna być złożona i okres trwania kaucji.

W razie niedotrzymania ustanowionych warunków (jeżeli oskarżony ucieknie lub ukrywa się, albo nie poda zmiany swego miejsca pobytu i w ten sposób uniemożliwi doręczanie pism od organów prowadzących postępowanie karne) złożone poręczenie majątkowe przechodzi na własność państwa, przy czym taka okoliczność nie zwalnia oskarżonego od odpowiedzialności karnej za czyn karalny, za który jest ścigany. Jeżeli nie naruszy on podanych warunków, złożone poręczenie wraca do oskarżonego lub poręczyciela.

Zupełnie nową instytucją, wprowadzoną przez nowelę do kodeksu postępowania karnego, jest postanowienie § 88 k.p.k. o podsłuchu rozmów telefonicznych, regulujące warunki podsłuchu. Prawne warunki stosowania tej instytucji są następujące. Podsłuch rozmów telefonicznych może być prowadzony aż do rozpoczęcia postępowania karnego według § 160 ust. 1 k.p.k. z powodu czynów karalnych wymienionych w ustawie lub z powodu innych ciężkich czynów karalnych, ściganych na mocy umów międzynarodowych. Podsłuch rozmów telefonicznych można prowadzić tylko na podstawie pisemnej zgody prezesa sądu lub w postępowaniu przygotowawczym prokuratora. Nie można jednak prowadzić podsłuchu telefonicznego rozmów oskarżonego z obrońcą. Użycie podsłuchu rozmów telefonicznych jako dowodu w postępowaniu karnym wiąże się ze spełnieniem dalszych warunków prawnych: do treści rozmowy telefonicznej trzeba dołączyć protokół z podaniem miejsca, czasu, sposobu i zakresu przeprowadzonego podsłuchu oraz osoby, która to wykonała.

Do dalszych znaczących zmian wprowadzonych przez nowelę kodeksu postępowania karnego doszło w postępowaniu przygotowawczym, które może przebiegać w dwu formach: jako śledztwo (*vyčůřovani trestnůch činu*) i jako dochodzenie (*vyhledávani trestnůch činu*). Śledztwo można uznać za pełniejszą, lepszą formę postępowania przygotowawczego, daje bowiem więcej niż dochodzenie gwarancji na pełnię i obiektywizm postępowania przygotowawczego, zwłaszcza więcej gwarancji w zakresie obrony oskarżonego. Dochodzenie jest uproszczoną formą postępowania przygotowawczego.

Rozróżnienie, które czyny karalne objęte są śledztwem, a które dochodzeniem, nie zostało w kodeksie postępowania karnego dokładnie przeprowadzone,

zwłaszcza w zależności od niebezpieczeństwa społecznego tych czynów. Dochodzenie obejmowało też cięższe czyny i odwrotnie. Nowela kodeksu postępowania karnego dokładnie określa zasięg form postępowania karnego i stanowi, że śledztwo obejmuje wszystkie cięższe czyny karalne. Nowy przepis kodeksu postępowania karnego stanowi, że dochodzenie, jako forma postępowania przygotowawczego, obejmuje czyny karalne zagrożone karą pozbawienia wolności nie przewyższającą 1 roku (§ 168 ust. 1 k.p.k.). Zatem w sposób jasny stanowi, że mniej poważne czyny objęte są dochodzeniem jako uproszczoną formą postępowania przygotowawczego, a inne, bardziej poważne, objęte są śledztwem jako wyższą formą postępowania przygotowawczego.

Znaczącą nowością, wprowadzoną przez nowelę kodeksu postępowania karnego, jest kategoria przestępstw ściganych wyłącznie za zgodą poszkodowanego. Według dawnej regulacji prawnej, wszystkie czyny karalne były ścigane z urzędu bez względu na stanowisko poszkodowanego. Wprowadzenie czynów karalnych ściganych tylko za zgodą poszkodowanego można uznać za poważny wkład do nowej koncepcji karania. W związku z tym słyszy się głosy, z którymi szczególnie się zgadzamy, że tę prawną regulację należałoby utrzymać i zastosować w przyszłej rekodyfikacji prawa karnego procesowego. Chodzi mianowicie o podstawowy aspekt koncepcji czechosłowackiego postępowania karnego.

Regulacja prawna postępowania w sprawach o czyny karalne ścigane za zgodą poszkodowanego jest następująca. Chodzi o wymienione czyny karalne (21 czynów karalnych) przeciwko zdrowiu, mieniu, czci, np. oszczerstwo – § 206 k.k., naruszenie cudzych praw – § 209, uszkodzenie ciała § 221, 223, 224 k.k., oraz zgwałcenie (§ 241 ust. 1 k.k.). Postępowanie karne przeciwko sprawcy, który jest krewnym poszkodowanego (w pierwszym pokoleniu), bratem lub siostrą, przybranym rodzicem lub dzieckiem, małżonkiem lub przyjacielem, można wszcząć tylko za zgodą poszkodowanego. Gdy taki czyn karalny spowodował śmierć, ściganie następuje z urzędu.

Ostatnia zmiana wprowadzona nowelą do kodeksu postępowania karnego, o której należy wspomnieć szczególnie, to rozszerzenie praw obrony w postępowaniu karnym, zwłaszcza w postępowaniu przygotowawczym.

Według poprzedniej regulacji prawnej, obrońca miał prawo uczestniczyć bez ograniczeń w śledztwie dopiero od zapoznania się z wynikami śledztwa, zatem w końcowej fazie postępowania przygotowawczego. Do tej chwili prowadzący śledztwo mógł w każdym momencie wyłączyć udział obrońcy. W dochodzeniu obrońca w ogóle nie mógł uczestniczyć w postępowaniu do czasu zaznajomienia się z materiałami dochodzenia. W ten sposób prawo oskarżonego do obrony było mocno ograniczone w stadium postępowania karnego, w którym gromadzono dowody i których często nie dało się powtórzyć. Według noweli do kodeksu postępowania karnego obrońcy nie można wyłączyć z żadnego etapu śledztwa, w dochodzeniu natomiast z takich czynności, jak: przesłuchanie oskarżonego, przesłuchanie biegłego, przeprowadzenie konfrontacji, rozpoznanie, rekonstrukcja i wizja lokalna.

Prawo oskarżonego do obrony zostało w noweli wzmocnione jeszcze w jednym kierunku: sformułowano prawo oskarżonego do odmowy zeznań i do konsultowania się w każdej sytuacji z obrońcą (§ 33 ust. 1 k.p.k.). Oskarżony może jednak w trakcie przesłuchania radzić się obrońcy, jak ma odpowiadać.

Z prawem oskarżonego do obrony zbiega się prawo żądania, by postępowanie karne przebiegało zgodnie z prawem i z użyciem środków prawnych. Nowela do kodeksu postępowania karnego wprowadziła możliwość jednoosobowego składu orzekającego (wyjątek od zasady zespołowego rozpatrywania spraw karnych), ale na nowo określiła lub ograniczyła jego uprawnienia. Sędzia może prowadzić postępowanie sam tylko w tych sprawach, w których grozi kara pozbawienia wolności do 1 roku. Natomiast zniesiono postępowanie nakazowe.

Prawo karne i postępowanie karne zostały znowelizowane i w innych kwestiach, o których tu nie wspomniano. Omówiłem jedynie te zmiany, które wiążą się z kluczowymi instytucjami prawa karnego i postępowania karnego i są najbardziej doniosłe. Wobec zmieniających się warunków społecznych i ekonomicznych należy oczekiwać dalszych zmian w prawie karnym. Rekodyfikacja prawa karnego materialnego i procesowego będzie aktualna po uchwaleniu nowej konstytucji, więc w przybliżeniu za 2 lata.

ZUSAMMENFASSUNG

Gegenstand der Analyse bilden die sachrechtlichen und prozessualen Probleme, die von der Reform im Jahre 1990 umfaßt wurden. Die eingeführten „Änderungen des Strafgesetzbuches und der Strafprozeßordnung“ gelten seit Juli 1990. Auf dem Gebiet des materiellen Strafrechts weist die Reform ersichtlich Merkmale der Dekriminalisierung und Depönalisierung auf. Es wurde u.a. die bisherige Teilung der strafrechtlichen Delikte in strafbare Handlungen und Vergehen aufgehoben – jetzt sind sie in eine gemeinsame Gruppe unterbracht worden – die Straftaten. Die meisten bisherigen Vergehen wurden zur Gruppe Übertretung verschoben. Beträchtlich wurde auch die Strafbarkeit der Vorbereitung zur Straftat begrenzt. Im Sonderteil des Strafgesetzbuches wurden einige strafbare Handlungen aus der ideologisch-politischen Sphäre und abgesonderter Schutz des vergesellschafteten Eigentums aufgehoben. Im Bereich der Strafmittel wurde die Todesstrafe abgeschafft und durch die lebenslängliche Haftstrafe ersetzt worden; es wurde auch die Anwendung der kurzfristigen Haftstrafen gesetzlich begrenzt, sowie die Entschädigungsarbeit-Strafe und letztens die Schutzaufsicht abgeschafft. Man verzichtete aber nicht auf die sachlichen Begriffe des Straftates. Genauso wichtige Änderungen betrafen auch die Strafprozeßordnung. Sie bezogen sich u.a. auf die Untersuchungshaft, die sowohl im Vorverfahren als auch im Gerichtsverfahren – auf ein Jahr begrenzt wurde. Es wurde noch ein neuer Vorbeugungsmittel eingeführt – die Vermögensbürgschaft. Eine wesentliche Bedeutung hat auch die rechtliche Regelung der Bedingungen der Telefongespräche. Wichtig ist die genaue Bestimmung der Anwendungskriterien der entsprechenden Form des Vorverfahrens (Untersuchung – Ermittlungsverfahren). Zu bedeutenden Änderungen gehörten noch die Einführung der Strafverfolgung des Geschädigten und die Stärkung des Rechts auf Verteidigung. Es wird die Meinung vertreten, daß die völlige Rekodifikation des materiellen Strafrechts und des Prozeßrechts erst nach der Verabschiedung der neuen Verfassung erfolgen kann. Die besprochene Reform umfaßt Probleme, die durch sich schnell verändernde politische und gesellschaftliche Beziehungen verursacht wurden und dringender Änderung der Gesetzgebung bedürfen.

